

IZHODIŠČA ZA NAČRTOVANJE, IZVEDBO IN DELOVANJE PROJEKTA MREŽA REGIONALNIH MUZEJEV NA PROSTEM

Cilji izhodišč

Gradivo prinaša temeljna vodila za načrtovanje, izvedbo in delovanje projekta Mreža regionalnih muzejev na prostem (v nadaljevanju RMNP).

Je tudi izhodišče za:

- strokovno preverjanje načrtovanja, postavitve in delovanja petih RMNP;
- določitev njihove vloge v razmerju do muzejsko prezentiranih objektov in območij dediščine vsakdanjega življenja varovane in situ, kar bi bila kvalitetna dopolnitev celostne predstavitve etnoloških regij;
- umestitev v razširjeno prezentacijsko shemo tudi s strani etnološke stroke kriterialno izbrane objekte dediščine vsakdanjega življenja.

I. Nastanek muzejev na prostem

Poglavitni vzrok za postavitev prvega muzeja na prostem Skanska v Stockholmu na Švedskem, ki ga je osnoval Artur Hazelius, je bila zanj neustrezna, do tedaj običajna muzeološka predstavitev podeželske kulture in gospodarstva.¹ Njegova zamisel o muzejskem varstvu in predstavitvi lokalne in regionalne kulturne isto(vetno)sti je dosegla prvi razcvet v prvi tretjini 20. stoletja. Lahko trdimo, da je po več kot sto letih še vedno sodobna in se v zadnjem času v fazi političnega in gospodarskega združevanja Evrope še dodatno krepi.

Opredelitev muzejev na prostem

»Muzej na prostem je strokovno načrtovana, vodena in nadzorovana ustanova, ki na izbranem zemljišču prikazuje način poselitve in gradnje stavb, način življenja in gospodarjenja v določeni kulturi. Odprt mora biti za javnost. Namenjen je znanstvenim in

izobraževalnim dejavnostim. Po 3. čl. ICOM-ovih pravil dobiček ne sme postati glavni namen take ustanove.«²

Muzej na prostem lahko označimo kot zbirko spomeniško pomembnih stavb oziroma poslopij, ki so stalno dostopna obiskovalcem. Gre za izbrane primerke stavbne (javne, zasebne, cerkvene ...) dediščine s podeželja in mest, tako iz obdobja pred industrializacijo kakor tudi iz 20. stoletja in let po 2. svetovni vojni. Praviloma jih oblikujejo iz prenesenih objektov in naprav, pogosto jih sestavljajo tudi objekti, ki so rekonstrukcije (ponovne postavitve na podlagi natančne dokumentacije) ali stavbe, ki stoje na mestu nastanka.

Naloga muzejev na prostem

Naloga muzejev na prostem je »zbirati in predstavljati spomeniške stavbe na posebej za ta namen izbrana mesta, kjer bi jih opremili s pripadajočo opremo in vzdrževali. Tako bi ohranili ogrožene spomenike, ki so zaradi svojih stavbarskih (gradbenih) in obrtniških značilnosti ter dosežkov imenitni primerki, ob katerih lahko spoznavamo način življenja in stanovanjsko kulturo.«³

Glavne naloge muzejev na prostem so po obsežnem raziskovalnem in načrtovalskem delu postavitev, opremljanje in predvsem redno delovanje v smislu varovanja, ohranjanja in predstavljanja objektov in območij kulturne dediščine. Vse te naloge so tudi cilj muzejske in varstvene dejavnosti, s poudarjeno znanstveno, pedagoško, vzgojno in rekreacijsko funkcijo. Nikakor si ne smejo prisvajati vloge skladiščenja objektov, kulturnih spomenikov, ki jih ni mogoče reševati drugače.

Namen postavitev muzejev na prostem

Cilj muzejev na prostem je najcelovitejša predstavitev življenja (s poudarkom na primerljivosti predstavljenega gradiva in njegove verodostojnosti) v preteklosti, od

gotne in družbene do duhovne kulture. Seznanjanje s preteklostjo, od načina bivanja, dela, prehranjevanja in družabnega življenja do šeg, navad, verovanja, znanj, zdravilstva, iger, plesov, pesmi, pripovedništva, godčevstva in gledališča, bi tako prispevalo k zorenju sodobne nacionalne zavesti in s tem povezanim pozitivnejšim odnosom do naravne in kulturne dediščine nasploh.

II. Vloga strok in dejavnosti pri načrtovanju, postavitvi in delovanju muzejev na prostem

V MNP najdejo vir raziskovalnega dela predvsem naslednje stroke: kmetijstvo (v najširšem smislu), etnologija (preučevanje načina življenja), sociologija ter zgodovina urbanizma, arhitekture in tehnike, od dejavnosti pa drobno gospodarstvo, šolstvo in turizem. Posebej moramo izpostaviti pomen ekološkega vidika gospodarjenja in predstavitve starih znanj in obrti (tako za postavitev in redno vzdrževanje objektov kakor za predstavitev samega življenja in dela v preteklosti) ter strokovno primerno trženje znanj in izdelkov.

Ob nujnem interdisciplinarnem sodelovanju strokovnjakov vidimo v teh aktivnostih največkrat naloge, ki so povezane predvsem z muzejsko in ne z varstveno dejavnostjo. To trditev dodatno utemeljujejo člani Zakona o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS 7 / 99) in 7. čl. Deklaracije.⁴

Vloga (splošne) muzejske dejavnosti

»Muzej je za javnost odprta, nepridobitna, stalna ustanova v službi družbe in njenega razvoja, ki zaradi preučevanja, vzgoje in razvedrila pridobiva materialne dokaze o ljudeh in njihovem okolju, jih hrani, raziskuje, o njih posreduje informacije in jih razstavlja.«⁵ Glede na opredeljene naloge, izpostavljene v 19. in 22. čl. varstvenega zakona, lahko opredelimo vlogo muzejev še posebno v smislu:

- strokovnega vodenja MNP;
- raziskovalnega dela, odkupa predmetov;
- predstavitve objektov z vsi pripadajočo opremo;
- hranjenja in zaščite predmetov (tudi restavriranja in izdelave replik);
- priprave stalnih oziroma občasnih razstav;
- strokovne priprave ostalih spremljajočih prireditev in programov za različne ciljne skupine obiskovalcev;
- popularizacije, še posebno priprave celostne podobe MNP, vsebine vseh promocijskih in učno-vzgojnih gradiv ter projektov, priprave koledarja, protokola prireditev in dnevnega sprejema obiskovalcev.

Vloga dejavnosti varstva nepremične kulturne dediščine

Bistvo varstvene dejavnosti je v prepoznavanju, vrednotenju in čim ustrežnejšem ohranjanju nepremične dediščine s pripadajočim inventarjem in vključevanju te v današnje in prihodnje življenje. Bistvena izhodišča varstvene doktrine so avtentičnost, izvornost gradiva in videz objekta ter varovanje in situ, na mestu nastanka

stavbe.

Glede na opredeljene naloge, izpostavljene v 19. in 20. čl. varstvenega zakona, lahko opredelimo vlogo javnega zavoda za varstvo kulturne dediščine, še posebno v smislu:

- evidentiranja, dokumentiranja, vrednotenja in raziskovanja nepremične kulturne dediščine;
- priprave konservatorske dokumentacije za izbrane objekte za prenos, obnovo ali rekonstrukcijo;
- nadzora nad izvedbo postavitev;
- pregleda stanja, vodenja rednega vzdrževanja,
- predstavitve opravljenega dela.

Skupno, nerazdružljivo delovanje muzejev in javnega zavoda (ob potrebnem sodelovanju oddelkov Biotehnične fakultete, Fakultete za arhitekturo, Filozofske fakultete, Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU itd.) je nujno v fazi raziskovanja, priprave (dolgoročnega, kratkoročnega) programa postavitev in vsebine ter izbora objektov, kar je osnova za pripravo idejnih študij ureditve ter prostorsko investicijske in tehnične dokumentacije za ureditvene načrte.

III. Temeljne faze postavitve RMNP

Raziskovanje (kot osnova za načrtovanje in delovanje MNP)

O vlogi raziskovanja, ki je osnova za nadaljnje delo, moramo poudariti pomembno zahtevo dopolnjene deklaracije⁶, da se morajo raziskati celotna ljudska kultura, vsi zgodovinski in družbeni procesi v najširšem smislu na izbranem območju. Le na podlagi podrobnejših raziskav lahko strokovno utemeljeno določimo program muzeja na prostem, kjer lahko ustrežnejše kot v 'klasičnem' razložimo obiskovalcem povezanost med načinom gospodarjenja in življenjem v preteklosti, spremembe tega načina in vpliv na naše sedanje življenje. Tudi med delovanjem MNP mora ostati raziskovalno delo njegova temeljna naloga, tako na strokovnem nivoju (npr. terensko delo, priprava novih / dopoljenih razstav) kot npr. na nivoju vodenja raziskovalnih delavnic šolarjev.

1. Palm Björnstad, Westberg, Skansen - Stockholm, A short guide for visitors, Stockholm 1988.

2. Irena Keršič: Dopolnila k Deklaraciji o muzejih na prostem. V: Etnolog 2/2, LIII, Ljubljana 1992, 407.

3. Irena Keršič: Mreža regionalnih muzejev na prostem v Sloveniji in ICOM-ova Deklaracija o muzejih na prostem iz leta 1957. V: Etnolog 1, LII, Ljubljana 1991, 228.

4. prav tam, 231.

5. 2. čl. Statuta ICOM-a, Ljubljana 1993, 8.

6. Irena Keršič, Dopolnila ... , 408.

Načrtovanje:⁷

Obravnavana deklaracija tudi navaja, da bi morali biti MNP posejani tako pogosto, da bi predstavili vse kulturne krajine posamezne države in ohranili zadostno število kulturne dediščine. Deklaraciji še posebno poudarjata dokumentarni, pedagoški pomen prikaza različnih vzorcev poselitve, gradnje, življenjskih navad in gospodarjenja. Nenazadnje obravnavata tudi pomembna načrtovalska izhodišča, ki izpostavljajo verodostojnost, medsebojno povezanost stavb, uporabnost in skladnost z naravnim in kulturnim okoljem.

Glede vsebinskih vprašanj poudarjamo pri načrtovanju MNP pomen celovite predstavitve življenja v preteklosti - ne samo kmečkega prebivalstva, ampak kolikor je mogoče tudi življenje ostalih družbenih plasti, kot npr. življenje v trgih, gradovih. MNP ne moremo in ne smemo ločevati od neposrednega okolja, v katerega se vraščajo.

Izvedba

Postavitev MNP strokovno utemeljujejo in pogojujejo naslednji ključni elementi, ki jih pripravijo (ali poskrbijo zanje) Javni zavod RS za varstvo kulturne dediščine s pripadajočo organizacijsko enoto in pristojni muzeji:

- urejenost lastništva območja,
- interdisciplinarna izdelava celostnega programa postavitve in vsebine,
- sprejeti prostorski dokumenti.

Upravljanje in delovanje

Ustanovitev posebne, samostojne organizacije, ki bi upravljala z vsemi MNP zaradi nedeljivosti in celovitosti muzejske predstavitve v 'klasičnih' muzejih in v MNP tako po strokovni, organizacijski, tehnični, kadrovski plati prav gotovo ni stvarna. To trditev zagovarjamo z dejstvom, da MNP nedvomno dopolnjujejo 'klasične' muzejske predstavitve (stalne zbirke, občasne razstave na vseh nivojih) in muzejsko prezentirane objekte in situ.

Uspešno rešitev končne izvedbe in delovanja mreže RMNP vidimo zaenkrat le v okviru strokovnega koordinatorskega Slovenskega etnografskega muzeja kot njegove matične dejavnosti, kar bi v pomenilo v veliki meri tudi razrešitev obstoječih in morebitnih problemov (kot npr. strokovni kadri, lastništvo MNP, dodelava vsebine).⁸ Mnenja smo, da je nedvomno najbolj ustrezno, da MNP po ustanovitvi prevzamejo regionalni muzeji, ki so pristojni po strokovni plati.

Upravnik MNP naj bi na podlagi pridobljene koncesije upravljal z njim, izvajal začrtane strokovne programe, tržil in se ukvarjal z informativno dejavnostjo.

Sklopi, ki podrobneje obravnavajo vsebino strokovnega, vzgojno-izobraževalnega dela, kadrov in financiranja ter najnujnejših infrastrukturnih objektov, bodo natančneje opredeljeni v ustanovitvenih aktih posameznih MNP.⁹

Dodatni viri in literatura:

KOŽELJ, Zvezdana 1986: Muzej na prostem kot skupni spomeniško varstveni in muzejski problem. V: Varstvo spomenikov XXVIII, Ljubljana, 101-107.

/več avtorjev/ SEZNAM NAJPOMEMBNEJŠE NEPREMIČNE etnološke dediščine. V: Varstvo spomenikov XXXIII, Ljubljana 1991, 349-358.

7. Izhodišča za načrtovanje, izbor lokacij in objektov ter izvedbo sem že opredelila v obsežnejših prispevkih: Mreža regionalnih muzejev na prostem, GSED 3, 32, Ljubljana 1992, 25-27., Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem, Etnolog 6, LVII, Ljubljana 1996, 107-115., Problematika mreže regionalnih muzeja na otvorenom u Sloveniji, Muzeologija 34, Zagreb 1997, 40-53.

8. Irena Keršič, Mreža ..., 231.

9. Strokovno, vzgojno izobraževalno delo smo že jasneje predhodno opredelili v vlogi matičnih muzejskih ustanov. Poleg ožjega strokovnega osebja - kustosov, moramo načrtovalce opozoriti na pomen marketinške, vodniške in nadzorne službe ter tehničnega osebja. V programih in ustanovitvenih aktih je treba še posebno natančno opredeliti proračunski finančni sistem naložb (izdelava projektne dokumentacije, postavitve MNP, nakup muzealij, ureditev okolice, izvedba komunalno-infrastrukturne opreme, nabava opreme za delovanje MNP - npr. polic, merilcev vlage, proti dimnih naprav, alarmne, računalniške in video opreme. Sredstva za investicijsko vzdrževanje naj bi se usmerjala predvsem v popravila in zamenjavo dotrajanih delov. Potrebni infrastrukturni objekti naj bi bili - poleg objektov (muzealij) - naslednji: upravni, razstavniki, prireditveni prostori, blagajna, trgovine, delavnice, sejmišče, parkirišče, gostišče, skladišče (depoji), sanitarije, spalnice za strokovne obiskovalce itd.